

ΚΕΙΜΕΝΑ
ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΩΡΓΗΣ

ΝΕΦΕΛΗ 1981

ÉMILE BENVENISTE

NATURE DU SIGNE LINGUISTIQUE*

* Από τόν τόμο: Problèmes de linguistique générale, έκδ. Gallimard, Paris 1966

Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ¹

Ἡ θεωρία τοῦ γλωσσικοῦ σημείου, πού σήμερα ἐπιβεβαιώνεται ἢ ὑπονοεῖται ἀπό τίς περισσότερες ἐργασίες γενικῆς γλωσσολογίας, ὀφείλεται στόν Φ. ντέ Σωσσύρ. Καί ὁ Σωσσύρ δίδαξε, σάν μιᾶ ἀλήθεια προφανή πού ἀκόμα δέν ἔχει γίνει ρητή, πού εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητη ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ φύση τοῦ σημείου εἶναι *αὐθαίρετη*. Ἡ ἔκφραση αὐτή ἐπιβλήθηκε ἀμέσως. Κάθε ἀναφορά στήν οὐσία τοῦ λεκτικοῦ ἢ στίς τροπικότητες τοῦ ρηματικοῦ λόγου ἀρχίζει μέ τήν ἔκφραση τοῦ αὐθαίρετου χαρακτήρα τοῦ γλωσσικοῦ σημείου. Ἡ ἀρχή αὐτή ἔχει τέτοια ἔκταση ὥστε ἕνας στοχασμός πού ἀναφέρεται σέ ἕνα ὁποιοδήποτε μέρος τῆς γλωσσολογίας ἀναγκαστικά τήν βρίσκει μπροστά του. Τό γεγονός ὅτι παντοῦ τήν ἐπικαλεῖται καί ὅτι δίνεται πάντα ὡς πρόδηλη, συνιστᾶ δύο λόγους γιά νά ζητήσουμε τουλάχιστον νά καταλάβουμε ποιό νόημα τῆς δίνει ὁ Σωσσύρ καί ποιᾶ εἶναι ἡ φύση τῶν ἀποδείξεων πού τήν φανερώνουν.

Μέσα στά *Μαθήματα γενικῆς γλωσσολογίας*² αὐτός ὁ ὀρισμός αἰτιολογεῖται μέ πολύ ἀπλές φράσεις. *Σημεῖο* ὀνομάζουμε «τήν ὀλότητα πού προκύπτει ἀπό τή σύνδεση ἑνός σημαίνοντος (=ἀκουστική εἰκόνα) καί ἑνός σημαινομένου (=ἔννοια)»... Ἔτσι ἡ ἰδέα τῆς ἀδελφῆς ("sœur") δέ δένεται μέ καμιά ἐσωτερική σχέση

1. Acta Linguistica, I (1939), Copenhagen.

2. Παραπέμπουμε ἐδῶ στήν πρώτη έκδ. Lausanne - Pis, 1916.

μέ τή σειρά τῶν ἤχων s-ö-r πού τῆς χρησιμεύει ὡς σημαῖνον· θά μπορούσε κάλλιστα νά παρασταθεῖ ἀπό οποιαδήποτε ἄλλη: ἀποδειξη οἱ διαφορές ἀνάμεσα στίς γλώσσες καί ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξη διαφορετικῶν γλωσσῶν: τό σημαινόμενο βόδι ("boeuf") ἀπό τή μιά πλευρά τῶν συνόρων ἔχει ὡς σημαῖνον τό b-ö-f καί ἀπό τήν ἄλλη τό o-K-s (Ochs) (σ. 102). Αὐτό πρέπει νά ἐδραιώσει τήν ἀποψη ὅτι «ὁ δεσμός πού ἐνώνει τό σημαῖνον μέ τό σημαινόμενο εἶναι αὐθαίρετος», ἢ ἀπλούστερα ὅτι «τό γλωσσικό σημείο εἶναι αὐθαίρετο». Μέ τή λέξη «αὐθαίρετο» ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ ὅτι εἶναι *ἀδικαιολόγητο*, δηλ. αὐθαίρετο σέ συσχετισμό μέ τό σημαινόμενο μέ τό ὁποῖο μέσα στήν πραγματικότητα δέν ἔχει καμιά φυσική σύνδεση (σ. 103). Αὐτός ὁ χαρακτήρας ὀφείλει λοιπόν τό ἴδιο τό γεγονός διά τοῦ ὁποῖου ἐπαληθεύεται: ἦτοι ὅτι γιά μίαν ἐννοια οἱ ἐκφράσεις ποικίλουν μέσα στό χῶρο καί στό χρόνο, καί συνακόλουθα ὅτι δέν ἔχουν μαζί της καμιά ἀναγκαία σχέση.

α) Δέ σκοπεύουμε νά συζητήσουμε αὐτό τό συμπέρασμα ἐν ὄνοματι ἄλλων ἀρχῶν ἢ ξεκινώντας ἀπό διαφορετικούς ὁρισμούς. Τό ζήτημα εἶναι νά μάθουμε ἂν ἔχει συνοχή καί ἂν, ἔχοντας γίνει ἀποδεχτή ἡ διχοτομία τοῦ σημείου (ἔμεῖς τήν δεχόμεστε), ἔπεται ὅτι ὀφείλουμε νά χαρακτηρίσουμε τό σημείο αὐθαίρετο. Εἶδαμε παραπάνω ὅτι ὁ Σωσσύρ ἐκλαμβάνει τό γλωσσικό σημείο ὡς σύνθεμα ἐνός σημαίνοντος καί ἐνός σημαινομένου. Ἄρα — αὐτό εἶναι οὐσιῶδες — μέ τή λέξη «σημαινόμενο» ἐννοεῖ τήν ἐννοια. Δηλώνει κυριολεκτικά (σ. 100) ὅτι «τό γλωσσικό σημείο δέν ἐνώνει ἕνα πράγμα μέ ἕνα ὄνομα ἀλλά μιά ἐννοια μέ μίαν ἀκουστική εἰκόνα». Ἄλλά, παρευθύς, βεβαιώνει ὅτι ἡ φύση τοῦ σημείου εἶναι αὐθαίρετη γιατί δέν ἔχει «καμιά φυσική συνάφεια μέσα στήν πραγματικότητα» μέ τό σημαινόμενο. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ συλλογισμός νοθεύτηκε ἀπό τήν ἀσύνειδη καί λαθραία προσφυγή σέ ἕνα τρίτο ὄρο πού δέν εἶχε περιληφθεῖ στόν ἀρχικό ὁρισμό. Αὐτός ὁ τρίτος ὄρος εἶναι τό ἴδιο τό πράγμα, ἡ πραγματικότητα. Ὁ Σωσσύρ ματαιοπονεῖ ὅταν λέει ὅτι ἡ ἰδέα ἀδελφή ("soeur") δέ συνδέεται μέ τό σημαῖνον s-ö-r: σκέφτεται ἐξίσου τήν *πραγματικότητα* τῆς ἐννοιας. Ὅταν κάνει λόγο γιά τή διαφορά ἀνάμεσα στίς λέξεις b-ö-f καί o-K-s, ἀκούσια ἀναφέρεται στό γεγονός ὅτι

αὐτοί οἱ δύο ὄροι ἐφαρμόζονται στήν ἴδια *πραγματικότητα*. Νά λοιπόν πού τό *πράγμα*, ρητά ἀποκλεισμένο ἀρχικά ἀπό τόν ὁρισμό τοῦ σημείου, εἰσάγεται σ' αὐτόν μέ ἕνα κλωθογύρισμα καί ἐγκαθιστᾷ ἐκεῖ μόνιμα τήν ἀντίφαση. Γιατί ἂν ἐξ ὁρισμοῦ — καί δικαιολογημένα — λέμε ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι *μορφή*, καί ὄχι *ὑπόσταση* (σ. 163), πρέπει νά δεχτοῦμε — καί ὁ Σωσσύρ τό βεβαιώνει καθαρά — ὅτι ἡ γλωσσολογία εἶναι ἀποκλειστικά ἐπιστήμη τῶν μορφῶν. Τότε γίνεται πῶς ἐπιτακτική ἡ ἀναγκαιότητα νά ἀφήσουμε τήν «ῦλη» *sceur* ἢ *boef* ἐξω ἀπό τήν κατανόηση τοῦ σημείου. Ἄρα μόνο ὅταν σκεφτόμαστε τό ζῶο «βόδι» στήν συγκεκριμένη του καί «ῦλική» ἰδιαιτερότητα, δικαιολογούμε νά κρίνουμε ὡς «αὐθαίρετη» τή σχέση ἀνάμεσα στό *böf* ἀπό τή μιά καί στό *oKs* ἀπό τήν ἄλλη μέ τήν ἴδια πραγματικότητα. Παρατηρεῖται λοιπόν ἀντίφαση ἀνάμεσα στόν τρόπο πού ὁ Σωσσύρ ὀρίζει τό γλωσσικό σημείο καί στή θεμελιώδη φύση πού τοῦ ἀποδίδει.

Μιά παρόμοια ἀνωμαλία μέσα στόν τόσο σφιχτό συλλογισμό τοῦ Σωσσύρ δέ μοῦ φαίνεται ὅτι μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σέ μιά χαλάρωση τῆς κριτικῆς προσοχῆς του. Θά ἔπεινα μᾶλλον νά δῶ σ' αὐτή ἕνα διακριτικό χαρακτηριστικό τῆς ἱστορικῆς καί σχετικιστικῆς σκέψης πού ἀνθοῦσε στά τέλη τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα, ἕνα διάβημα συνηθισμένο γι' αὐτή τή μορφή φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ πού εἶναι ἡ συγκριτική διάνοια. Σέ διαφορετικούς λαούς παρατηροῦμε τίς ἀντιδράσεις πού προκαλεῖ ἕνα καί τό αὐτό φαινόμενο: ἡ ἄπειρη ποικιλομορφία τῶν συμπεριφορῶν καί τῶν κρίσεων ὀδηγεῖ στήν ἀποψη ὅτι ἐπιφανειακά τίποτε δέν εἶναι ἀναγκαῖο. Ἀπό τήν οἰκουμενική ἀνομοιότητα συμπεραίνουμε τήν οἰκουμενική συντυχία. Ἡ σωσσυριανή θεώρηση εἶναι ἀκόμα σέ κάποιον βαθμό ἀλληλέγγυα πρὸς αὐτό τό σύστημα σκέψης. Τό νά ἀποφασίζουμε ὅτι τό γλωσσικό σημείο εἶναι αὐθαίρετο ἐπειδή τό ἴδιο τό ζῶο στή μιά χώρα ὀνομάζεται boeuf καί στήν ἄλλη Ochs, ἰσοδυναμεῖ μέ τό νά λέμε ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ πένθους εἶναι «αὐθαίρετη» ἐπειδή στήν Εὐρώπη συμβολίζεται μέ τό μαῦρο χρῶμα καί στήν Κίνα μέ τό ἄσπρο. Αὐθαίρετο, ναί, ἀλλά μονάχα γιά τό ἀπαθές βλέμμα τοῦ Sirius ἢ γιά κείνον πού περιορίζεται νά διαπι-

στώσει από τὰ ἔξω τόν δεσμό πού ἔχει ἰδρυθεῖ ἀνάμεσα σέ μιάν ἀντικειμενική πραγματικότητα καί μιάν ἀνθρώπινη συμπεριφορά καί καταδικάζεται ἔτσι νά τόν βλέπει μόνο σάν συντυχία. Βέβαια, σέ συσχετισμό πρὸς τὴν ἴδια πραγματικότητα, ὅλες οἱ ὀνομασίες ἔχουν ἴση ἀξία· τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν εἶναι λοιπὸν ἢ ἀπόδειξη ὅτι καμιά ἀπὸ αὐτές δέν μπορεῖ νά ἀξιῶσει ἀπόλυτα τὴν ὀνομασία καθ' ἑαυτή. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Αὐτὸ μάλιστα παραεῖναι ἀλήθεια — ἄρα ἐλάχιστα διδάσκει. Τὸ ἀληθινὸ πρόβλημα ἔχει ἄλλη βαθύτητα. Συνίσταται στὸ νά ξαναβροῦμε τὴν ἐσώτατη δομὴ τοῦ φαινομένου τοῦ ὁποῖου ἀντιλαμβανόμαστε μόνο τὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καί νά περιγράψουμε τὴ σχέση του μὲ τὸ σύνολο τῶν ἐκδηλώσεων ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐξαρτᾶται.

Παρόμοια καί μὲ τὸ γλωσσικὸ σημεῖο. Ἐνα ἀπὸ τὰ συνθετικά τοῦ σημείου, ἡ ἀκουστικὴ εἰκόνα, συνιστᾷ τὸ σημαῖνον· τὸ ἄλλο, ἡ ἔννοια, εἶναι τὸ σημαινόμενο. Ὁ δεσμός ἀνάμεσα στὸ σημαῖνον καί τὸ σημαινόμενο δέν εἶναι αὐθαίρετος· ἀπεναντίας εἶναι ἀναγκαῖος. Μέσα στὴ συνείδησή μου ἡ ἔννοια («σημαινόμενο») “bœuf” εἶναι ἀναγκαστικὰ ταυτόσημη μὲ τὸ φωνικὸ σύνολο («σημαῖνον») “bof”. Πῶς θὰ μπορούσε νά εἶναι διαφορετικά; Καί τὰ δύο ἐντυπώθηκαν στὸ πνεῦμα μου μαζί, μαζί πάλι τὰ ἀνακαλῶ σέ κάθε περίστασι. Ἡ συμβίωσή τους εἶναι τόσο στενὴ ὥστε ἡ ἔννοια “bœuf” εἶναι λές ἢ ψυχὴ τῆς ἀκουστικῆς εἰκόνας bof. Τὸ πνεῦμα δέν περιέχει κενές μορφές, ἀνώνυμες ἔννοιες. Ὁ ἴδιος ὁ Σωσσὺρ λέει: «Ἡ σκέψη μας, (ψυχολογικὰ ἰδωμένη), καί ἂν ἀφαιρέσουμε τὴν ἔκφρασή της μὲ τίς λέξεις, δέν εἶναι παρά μιὰ ἄμορφη καί συγκεχυμένη μάζα. Φιλόσοφοι καί γλωσσολόγοι συμφωνοῦσαν πάντα σὲ νά ἀναγνωρίζουν ὅτι, χωρὶς τὴν συνδρομὴ τοῦ σημείου, θὰ εἴμασταν ἀνίκανοι νά διακρίνουμε δύο ἰδέες μὲ τρόπο καθαρὸ καί σταθερό. Ἀπὸ μόνῃ τῆς ἢ σκέψης μοιάζει μὲ νεφέλωμα ὅπου τίποτα δέν εἶναι ἀναγκαῖα ὀροθετημένο. Δέν ὑπάρχουν προαποκατεστημένες ἰδέες, καί τίποτα δὲ διακρίνεται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τῆς γλώσσας» (σ. 161). Ἀντίθετα τὸ πνεῦμα δέχεται ὡς ἠχητικὴ μορφή μόνον ἐκεῖνη πού χρησιμεύει ὡς ὑποστήριγμα μιᾶς παράστασης πού μπορεῖ νά βρεῖ τὴν ταυτότητά της· εἰδάλλως τὴν ἀποδιώχνει σάν ἄγνωστη ἢ

ξένη. Τὸ σημαῖνον καί τὸ σημαινόμενο, ἡ νοητὴ παράσταση καί ἡ ἀκουστικὴ εἰκόνα, εἶναι λοιπὸν στὴν πραγματικότητα τὰ δύο πρόσωπα τῆς ἴδιας ἔννοιας καί συντίθενται ὅπως τὸ ἐνσωματώνον καί τὸ ἐνσωματούμενο. Τὸ σημαῖνον εἶναι ἡ φωνητικὴ μετάφραση μιᾶς ἔννοιας· τὸ σημαινόμενο εἶναι ἡ νοητικὴ ἀντιφωνία τοῦ σημαίνοντος. Τὸ ὁμοούσιον τοῦ σημαίνοντος καί τοῦ σημαινόμενου ἐξασφαλίζει τὴ δομικὴ ἐνότητα τοῦ γλωσσικοῦ σημείου. Κι ἐδῶ πάλι ἐπικαλούμαστε τὸν Σωσσὺρ ὅταν λέει γιὰ τὴ γλώσσα: «Ἡ γλώσσα μπορεῖ ἀκόμα νά συγκριθεῖ μὲ ἓνα φύλλο χαρτί: ἡ σκέψη εἶναι ἡ μιὰ πλευρὰ καί ὁ ἦχος ἢ ἄλλη· δέν μπορούμε νά κόψουμε τὴν μιὰ πλευρὰ χωρὶς ταυτόχρονα νά κόψουμε καί τὴν ἄλλη· ἐπίσης, στὴ γλώσσα, δὲ θὰ μπορούσαμε νά ἀπομονώσουμε τὸν ἦχο ἀπὸ τὴ σκέψη, οὔτε τὴ σκέψη ἀπὸ τὸν ἦχο· αὐτὸ θὰ τὸ κατορθώναμε μόνο μὲ μιὰν ἀφαίρεση πού ἀποτελέσμα της θὰ εἶταν νά κάνουμε ἢ καθαρὴ ψυχολογία ἢ καθαρὴ φωνολογία» (σ. 163). Αὐτὸ πού ὁ Σωσσὺρ λέει ἐδῶ γιὰ τὴ γλώσσα, ἰσχύει ἀρχικὰ γιὰ τὸ γλωσσικὸ σημεῖο σὲ ὅποιο ἐπιβεβαιώνονται ἀδιαμφισβήτητα τὰ πρῶτα χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσας.

Βλέπουμε λοιπὸν τώρα καί μπορούμε νά ὀροθετήσουμε τὴ ζώνη τῆς «αὐθαιρεσίας». Ἡ αὐθαιρεσία ἔγκειται σὲ ὅτι αὐτὸ τὸ σημεῖο καί ὄχι κάποιο ἄλλο, ἐφαρμόζεται σὲ τὰδε στοιχεῖο τῆς πραγματικότητας, καί ὄχι σὲ κάποιο ἄλλο. Ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, καί μόνο ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἐπιτρέπεται νά μιλάμε γιὰ συντυχία, καί αὐτὸ θὰ γίνῃ ὄχι τόσο γιὰ νά δώσουμε μιὰ λύση σὲ πρόβλημα, ὅσο γιὰ νά τὸ σημάνουμε καί νά τὸ ἐγκαταλείψουμε πρόσκαιρα. Γιατί αὐτὸ τὸ πρόβλημα δέν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ περίφημο: φύσει ἢ θέσει*, καί λύνεται μόνο διὰ διατάγματος. Πράγματι, ἔχουμε νά κάνουμε μὲ τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τῆς συμφωνίας τοῦ πνεύματος μὲ τὸν κόσμον μεταφερόμενο σὲ γλωσσικούς ὄρους, πρόβλημα πού ἴσως κάποια μέρα ὁ γλωσσολόγος θὰ εἶναι σὲ θέσιν νά τὸ προσπελάσει καρποφόρα, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὥρα καλύτερα θὰ κάνει νά τὸ ἐγκαταλείψει. Τὸ νά θέτουν τὴ σχέση ὡς

*οἱ δύο λέξεις ἑλληνικά σὲ κείμενο (σ.τ.μ.)

conduit
metaphor

αυθαίρετη, για τόν γλωσσολόγο σημαίνει έναν τρόπο άμυνας μπρός σ' αυτή τήν ερώτηση και επίσης μπρός στη λύση πού τό όμιλοῦν υποκείμενο συνεισφέρει ενστιγματικά. Για τό όμιλοῦν υποκείμενο, ανάμεσα στη γλώσσα και στήν πραγματικότητα υπάρχει πλήρης συστοιχία: τό σημείο επικαλύπτει τήν πραγματικότητα και τήν κυβερνά· πιά σωστά: *είναι* αυτή ή πραγματικότητα (nomen omen, ταμποῦ τοῦ λόγου, μαγική δύναμη τῆς λέξης κτλ.). Στήν πραγματικότητα ή σκοπιὰ τοῦ υποκειμένου και ἐκείνη τοῦ γλωσσολόγου είναι τόσο διαφορετικές ἀπό αυτή τήν άποψη ὥστε ή βεβαίωση τοῦ γλωσσολόγου αναφορικά μέ τήν αυθαίρεσία τῶν διορισμῶν δέν άρνείται τό αντίθετο συναίσθημα τοῦ όμιλοῦντος υποκειμένου. Ἄλλά, ὅπως και νά ἔχει τό πράγμα, ή φύση τοῦ γλωσσικού σημείου δέν ενδιαφέρεται διόλου γι' αὐτό, και ἄν τό όρίζουμε ὅπως ὁ Σωσσύρ, είναι γιατί τό ιδιάζον στοιχείο αὐτοῦ τοῦ όρισμοῦ είναι ακριβῶς νά αντιμετωπίζει μόνο τή σχέση τοῦ σημαίνοντος μέ τό σημαίνόμενο. Ἔτσι ή περιοχή τῆς αυθαίρεσίας αποπέμπεται ἔξω ἀπό τήν κατανόηση τοῦ γλωσσικού σημείου.

Συνεπῶς είναι πολύ μάταιο νά υπερασπιζόμαστε τήν άρχή τῆς «αυθαίρεσίας τοῦ σημείου» ἐναντία στήν αντίρρηση πού θά μπορούσε νά ἔχει άντληθεῖ ἀπό όνοματοποιεῖς και ἔκφραστικές λέξεις (Σωσσύρ, σ. 103-4), ὄχι μόνο γιατί ή σφαίρα τῆς χρήσης είναι σχετικά περιορισμένη και ἐπειδή ή ἔκφραστικότητα είναι ἕνα ἀποτέλεσμα οὐσιαστικά μεταβατικό, υποκειμενικό και συχνά δευτερεῶν, ἀλλά προπάντων γιατί, κι ἐδῶ ἀκόμα, ὅποια κι ἄν είναι ή πραγματικότητα πού περιγράφεται ἀπό τήν όνοματοποιία, ή νύξη αὐτῆς τῆς πραγματικότητας στίς περισσότερες περιπτώσεις δέν είναι ἄμεση και δέ γίνεται δεχτή παρά μέ μιὰ συμβολική σύμβαση ἀνάλογη μέ ἐκείνη πού δίνει πίστωση στά συνηθισμένα σημεία τοῦ συστήματος. Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τόν όρισμό και τά χαρακτηριστικά πού ισχύουν για κάθε σημείο. Ἡ αυθαίρεσία, ἔπιστα κι ἐδῶ, υπάρχει μόνο σέ σχέση μέ τό φαινόμενο ἢ τό *ὕλικό* αντικείμενο και δέν παρεμβαίνει στήν ιδιάζουσα συγκρότηση τοῦ σημείου.

8) Πρέπει τώρα νά θεωρήσουμε μέ συντομία μερικές ἀπό τίς

συνέπειες πού ὁ Σωσσύρ άντλησε ἀπό τήν άρχή πού συζητήθηκε ἐδῶ και ὁ ἀπόηχος τῶν ὁποίων φτάνει μακριά. Για παράδειγμα δείχνει μέ θαυμάσιο τρόπο ὅτι μπορούμε νά μιλήσουμε για τή μή-μεταβλητικότητα και συνάμα για τή μεταβλητικότητα τοῦ σημείου: μή-μεταβλητικότητα γιατί ὄντας αυθαίρετο δέν μπορεί νά τεθεῖ ὑπό συζήτηση στό ὄνομα μιᾶς ἔλλογης νόρμας· μεταβλητικότητα γιατί ὄντας αυθαίρετο είναι πάντα δεχτικό ἀλλοίωσης. «Μιά γλώσσα είναι ριζικά άνήμπορη νά υπερασπιστεῖ τόν ἑαυτό της ἐναντία στοῦς παράγοντες πού ἀπό στιγμή σέ στιγμή μεταθέτουν τή σχέση σημασινομένου και σημαίνοντος. Είναι μιὰ ἀπό τίς συνέπειες τῆς αυθαίρεσίας τοῦ σημείου» (σ. 112). Ἄν ἐξειδικεύσουμε περισσότερο τή σχέση στήν ὁποία ἐφαρμόζεται αὐτή ή ἀνάλυση, ή ἀξία τῆς ὄχι μόνο δέν μειώνεται, ἀλλά αντίθετα ἐνισχύεται. Ἡ σχέση πού τροποποιεῖται και συνάμα μένει ἀμετάβλητη δέν ἀφορᾶ τό σημαίνον και τό σημαίνόμενο, ἀλλά τό σημείο και τό αντικείμενο· μέ ἄλλα λόγια, πρόκειται για τήν *αντικειμενική αἰτιολόγηση* τοῦ διορισμοῦ, ή ὁποία ὑφίσταται, ὡς τέτοια, τήν ἐπίδραση διάφορων ιστορικῶν παραγόντων. Αὐτό πού ἀποδειχνει ὁ Σωσσύρ παραμένει ἀληθινό, ἀφορᾶ ὅμως τή *σημασία*, ὄχι τό σημείο.

8) Ἔνα ἄλλο πρόβλημα, ὄχι λιγότερο σοβαρό, πού ενδιαφέρει ἄμεσα τόν όρισμό τοῦ σημείου, είναι ἐκεῖνο τῆς *ἀξίας*, στήν ὁποία ὁ Σωσσύρ πιστεύει ὅτι βρήκε μιάν ἐπιβεβαίωση τῶν ἀπόψεών του: «... ή ἔκλογή πού καλεῖ τό τάδε ἀκουστικό τεμάχιο νά αντιπροσωπεύσει τήν τάδε ιδέα είναι τελείως αυθαίρετη. Ἄν δέν εἴταν ἔτσι τά πράγματα, τότε ή ἔννοια τῆς ἀξίας θά ἔχανε κάτι ἀπό τόν χαρακτήρα τῆς γιατί θά περιεῖχε ἕνα στοιχείο πού θά εἶχε ἐπιβληθεῖ ἔξωθεν. Πράγματι ὅμως οἱ ἀξίες παραμένουν ἐξολοκλήρου σχετικές, και νά γιατί ὁ δεσμός τῆς ιδέας μέ τόν ἤχο είναι ριζικά αυθαίρετος» (σ. 163). Ἄξίζει τόν κόπο νά ξαναδοῦμε διαδοχικά τά μέρη αὐτοῦ τοῦ συλλογισμοῦ. Ἡ ἔκλογή πού καλεῖ τό τάδε ἀκουστικό τεμάχιο για τήν τάδε ιδέα δέν είναι διόλου αυθαίρετη· αὐτό τό ἀκουστικό τεμάχιο δέ θά ὑπῆρχε χωρίς τήν ἀντίστοιχη ιδέα και τάνάπαλιν. Στήν πραγματικότητα ὁ Σωσσύρ, μολονότι μιλάει για «ιδέα», σκέφτεται πάντα τήν παράσταση τοῦ *πραγματι-*

κοῦ ἀντικειμένον καὶ τὸν προφανῶς μὴ ἀναγκαῖο καὶ ἀδικαιολόγητο χαρακτήρα τοῦ δεσμοῦ πού ἐνώνει τὸ σημεῖο μέ τὸ σημαινόμενο πράγμα. Ἡ ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς σύγχυσης βρίσκεται στήν ἀκόλουθη φράση τῆς ὁποίας ὑπογραμμίζω τὸ χαρακτηριστικὸ τμήμα: «Ἄν δὲν εἶταν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας θὰ ἔχανε κάτι ἀπὸ τὸν χαρακτήρα της γιατί θὰ περιεῖχε ἕνα στοιχεῖο πού θὰ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἔξωθεν». Ὅπως δὲ εἶναι «ἕνα στοιχεῖο ἐπιβεβλημένο ἔξωθεν», ἄρα εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα πού αὐτὸς ὁ συλλογισμὸς παίρνει ὡς ἄξονα ἀναφορᾶς. Ἀλλὰ ἂν θεωρήσουμε τὸ ἴδιο τὸ σημεῖο καὶ ὡς φορέα μιᾶς ἀξίας, ἀναγκαστικά ἡ αὐθαιρεσία ἐξαλείφεται. Γιατί — ἡ τελευταία πρόταση εἶναι ἐκείνη πού πῶς καθαρά ἀπὸ τίς ἄλλες ἐνέχει τὴν αὐτοαναίρεσή της — εἶναι ὅπως δὲ πῶς σωστό ὅτι οἱ ἀξίες παραμένουν ὁλότελα «σχετικές», τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι νὰ μάθουμε πῶς καὶ σὲ σχέση μέ τί. Στὴ συνέχεια ἄς ποῦμε αὐτό: ἡ ἀξία εἶναι ἕνα στοιχεῖο τοῦ σημείου ἂν τὸ σημεῖο ἰδωμένο στὸν ἑαυτὸ του δὲν εἶναι αὐθαίρετο, ὅπως νομίζουμε ὅτι δείξαμε, ἐπεὶ ὅτι ὁ «σχετικὸς» χαρακτήρας τῆς ἀξίας δὲ μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν «αὐθαίρετη» φύση τοῦ σημείου. Ἐφόσον πρέπει νὰ κάνουμε ἀφαίρεση τῆς συμφωνίας τοῦ σημείου μέ τὴν πραγματικότητα, κατὰ μείζονα λόγο τὴν ἀξία πρέπει νὰ τὴ δοῦμε μόνο σάν ἕνα κατηγορηματὸς τῆς μορφῆς, ὄχι τῆς ὕλης (substance). Ὅποτε λέγοντας ὅτι οἱ ἀξίες εἶναι «σχετικές», ἐννοοῦμε ὅτι εἶναι σχετικές μεταξύ τους. Αὐτὴ τάχα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀπόδειξη τῆς ἀναγκαιότητάς τους; Ἐδῶ πῶς δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ἀπομονωμένο σημεῖο, ἀλλὰ γιὰ τὴ γλῶσσα ὡς σύστημα σημείων καὶ κανεὶς δὲ συνέλαβε καὶ δὲν περιέγραψε τὴ συστηματικὴ οἰκονομία τῆς γλώσσας τόσο ἰσχυρὰ ὅσο ὁ Σωσσύρ. Ὅποιος μιλάει γιὰ σύστημα μιλάει γιὰ συναρμογή καὶ συμφωνία τῶν μερῶν μέσα σὲ μιὰ δομὴ πού ὑπερβαίνει καὶ ἐπεξηγεῖ τὰ στοιχεῖα της. Ὅλα σ' αὐτὴ εἶναι τόσο ἀναγκαῖα ὥστε οἱ τροποποιήσεις τοῦ συνόλου καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἀλληλοκαθορίζονται. Ἡ σχετικότητα τῶν ἀξιῶν εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη ὅτι ἐξαρτῶνται στενά ἀναμεταξύ τους μέσα στὴ συγχρονία ἑνὸς συστήματος πού πάντα ἀπειλεῖται καὶ πάντα ἀποκαθίσταται. Εἶναι γιατί ὅλες οἱ ἀξίες εἶναι ἀντιτιθέμενες καὶ

καθορίζονται μόνο μέσω τῆς διαφορᾶς τους. Ἀντιτιθέμενες καθῶς εἶναι, συγκρατοῦνται σὲ μιὰν ἀμοιβαία σχέση ἀναγκαιότητας. Ἡ δύναμη τῶν πραγμάτων ὑποστηρίζει μιὰν ἀντίθεση μέ τὴν ἀναγκαιότητα, ὅπως ἡ ἀναγκαιότητα δίνει ὑπόσταση στὴν ἀντίθεση. Ἄν ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἕνα τυχαῖο συνονθύλευμα ἀπὸ παραπλανητικὲς ἐννοίες καὶ ἤχους πού ξεστομίσθηκαν στὴν τύχη, τότε στὴ δομὴ της ἐνυπάρχει μιὰ ἀναγκαιότητα ὅπως ἄλλωστε καὶ σὲ κάθε δομὴ.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ μέρος τῆς συμπτωματοτικότητας πού εἶναι συναφὲς μέ τὴ γλῶσσα ἐπηρεάζει τὴν ὀνομασία ὡς φωνητικὸ σύμβολο τῆς πραγματικότητας καὶ στὴ σχέση της μέ αὐτή. Ἀλλὰ τὸ σημεῖο, πρωταρχικὸ στοιχεῖο τοῦ γλωσσικοῦ συστήματος, περικλείει ἕνα σημαῖον καὶ ἕνα σημαινόμενο πού ὁ δεσμός τους πρέπει νὰ ἀναγνωριστῆ ὡς ἀναγκαῖος, μιὰ καὶ τὰ δύο συνθετικά του εἶναι ὁμοούσια. Ὁ ἀπόλυτος χαρακτήρας τοῦ γλωσσικοῦ σημείου, ἔτσι ἰδωμένος, διευθύνει μέ τὴ σειρά του τὴν διαλεκτικὴ ἀναγκαιότητα ἀξιῶν πού βρίσκονται σὲ σταθερὴ ἀντίθεση, καὶ διαπλάθει τὴ δομικὴ ἀρχὴ τῆς γλώσσας. Ἡ καλύτερη ἀπόδειξη τῆς γονιμότητάς μιᾶς θεωρίας ἴσως εἶναι τὸ νὰ γεννήσει τὴν ἀντίφαση πού τὴν προάγει. Ἀποκαθιστώντας τὴν ἀληθινὴ φύση τοῦ σημείου μέσα στὶς ἐσωτερικὲς δεσμευτικὲς συνθήκες τοῦ συστήματος, σταθεροποιοῦμε, πέρα ἀπὸ τὸν Σωσσύρ, τὴν αὐστηρότητα τῆς σκέψης του.